

НЕВЕН

NEVEN

КУЛТУРА
КЊИЖЕВНОСТ
УМЕТНОСТ

*
ПРИЛОГ
СРПСКИХ НАРОДНИХ
НОВИНА
У САРАДЊИ
СА ЗАДУЖБИНОМ ЈАКОВА
ИГЊАТОВИЋА
*
БУДИМПЕШТА, МАЈ 2003

NEVEN

НЕВЕН

KULTURA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
*
PRILOG NARODNIH NOVINA
BROJ 3
*
MAJ — SVIBANJ
1984

Stogodišnjica pokretanja „Nevena“

1. Broj U Baji, 15. Sijnja 1884 1. God.

Priloga: **NEVEN** Cijena otkupa: ...

Na svu godinu 1 kr.
Na pol godinu 50 kr.

Na svu godinu 1 kr.
Na pol godinu 50 kr.

Urednik: **M. Mandić**

Jedan broj: 15 kr.

Poziv na pridoplatu „Nevena.“

Narodu i domovini svojoj, liho to ma na kakav dobar način služiti, ne samo da je lipo, korisno i potrebno nego je to i sveta dužnost svakoga rodoljuba i domoljuba. Nikada nam nije slobodno svoj rad u to ime kaustirati, jer je tobože slah i neznanst. Ne! Svaka i nesina mrviča, u korist sveobće neobrazbe doprinečena, miri i pričešća. A nam kršćanima i naša sveta vira zapovi- da neuke učimo i upućavamo.

Uvek je bilo, a i ostati će, jedno najznamenitije i najprikladnije orudje, aridstvo, izobraženja — književnost. Ovo je u nikom smislu duša, život naroda. Pak, koj je rad, da u jesap dodje, da napriduje, da ga vnlovati talasi napridka nepotopa u vičnu nezaboravnost, mora imati svoju knjigu.

Jedna lpa grana književnosti jest: novinarstvo. Ako ima orudja, aridstva s kojim se najuspješije kreći put sve- obćej neobrazbi, napridku i aridji, onda je to bezdvojbeno — novinstvo. Jer ovdje se, na korist i poukom narodnu, očine protivostaja, kore il slavje pučki i u obće društveni oličaji i poslovi, i ovo zastupa narod.

Korisna i nužna, al i težka i ohođa stvar.

Na svim stranicama prvog broja Nevena, „stogodišnjeg i pedesetogodišnjeg“ od 15. siječnja (jesen) 1884. godine, koji je sačinjavao najprekvalni najnoviji-novinski podvratnik Mije Mandić (1857—1943) uređivan u Kolumenu i Srebrnjaku u Baji.

SADRŽAJ:

NEVEN O NEVENU (Žilica Mandić)
Kraljica Časna: ZA AMANET
Gigir Feđalić: Dostojan
plamenite Bačke starih nepostani

Prolog: Stepanović:
LUDACKA ROMANSA
15. godišnjica rođenja
Mihaila Bačkovića:
„Avila 37“ — Bačka beležica
Mihaila Bačkovića
Pismo izmi.
Udijeni muz.
(Prevo: Đurđo Kik)
Mila Popović:
Ilustracija na posmi „Detinjstvo“
Draško Kik i Aleksandar Tilić
u Bačkovića
Imro Varga: Bačkovići (okupirana)
BAZGLIČNICE
(Prevo: Kajetan Kovič)
Nove pjesme Marka Dekića
Pesme Jolande Tiller
i Dragomira Dujmova
Stjepan Velić: Kubi dode ...
101. godišnjica rođenja
Veljka Petrovića:
Veljko Petrović:
JOVANJE
Petar Mikolević:
Muzika, životnost
i jezika ustrojstva
Stojan Vujičić:
Na drugoj strani
Janos Piliavsky:
Mala naša muzika
Stari mesni i nova vremena.
Dragoslav Mihailović:
CIZMASI
(kritika, Prolog: Stepanović)
Pitanje Stjepana Bačkovića:
Sto znati biti
anodnosni izvanski pjesnik?
(intervju, Petar Mikolević)
Urednički odbor: Mije Mandić, Marko
Bačković, Dragoslav Mihailović, Petar Mi-
kolević, Prolog: Stepanović, Đuro Šarčić
(odlična omenja, Stojan Vujičić) (pre-
vodi: oduka uređivačkog odbora)
HU 1888 0210 — 1512

САДРЖАЈ:

Стојан Вујичић
СЛОВО ИЗ 1995.

Очување баштине и развој
српске културе у Мађарској
ЗАДУЖБИНА ЈАКОВА
ИГЊАТОВИЋА НАСТАВЉА
СВОЈ РАД

Ференц Јухас

НАПУШТАЊЕ НАДЕ
Спомен на Стојана Вујичића

Стојан Вујичић
ЗАПИСИ СА ТИБРА

Петар Милошевић
ОД РАСТОЧЕЊА
ДО МЕНХЕТЕНСКИХ
ПРИВИЂЕЊА
Песништво Стојана Вујичића

Предраг Степановић
ЖИВЈЕТИ НА ГРАНИЦИ

Stjepan Lukač
RIJEČI, RIČI, REČI —
OSTALO JE MUKLA TIŠINA

Факсимил интервјуа са
Стојаном Вујичићем
НЕВЕН — КОНТИНУИТЕТ
ПИСАНЕ РЕЧИ

Питамо Маријету Вујичић
О ГОДИНАМА У РИМУ

НЕВЕН 1982—1988. Председник
уређивачког одбора Стојан Вујичић
(Помаз, 15. мај 1933 — Рим, 11.
фебруар 2002). НОВА СЕРИЈА мај
2003. Уредништво: Петар Милошевић
(главни уредник), Милан Степанов,
Предраг Степановић

Ако не и «мисечник» или четвртгодишњак као некад,
али ипак ево опет Невена, у само мало обновљеном руху
и у старом духу — дакле отвореном за све ново.

СТОЈАН ВУЈЧИЋ

Слово из 1995.

Прихватајући симболично признање једне скромне књижевне задужбине српских интелектуалаца у туђини, у лето 1991. године у Сентаддреји, код нас у Мађарској, годину и курс пред своју рану смрт, Борислав Пекић (1930–1992) нам је рекао како верује „да ће једном доћи срећније доба када уметност осим себе саме ништа друго неће изражавати. И да ћемо њене творце судити по делу, не по животу.“ Чини се као да је на трен протусловио себи. У својој визији смираја трећег миленијума (2999), надовезујући се на маштање Солжењичина о пролазности, али и њеном отпору времену, био је већ склон устврдити да „има људи чије трагове следимо као уметничка дела“. На вест из Лондона да га више нема, у једном некрологу с разлогом је речено да је „са његовом смрћу умрло дванаест српских писаца“ (Михаило Пантић), што асоцира на библијски број апостола.

Творцу савремене визије „Новог Јерусалима“ не би требало оспорити пророчку моћ. Нити право на пророчанско упозорење. На помолу овог безумља у чији смо се безизлазни вртлог суновратили, у родном граду заснивача модерног српског романа, у крају који је Милан Кашанин замишљао као да је „под прозрочном белом месечином, кад се све види, кад је све исто као на јави, а није јава, и кад се све слуди, иако знамо да то није слутња, већ истина“, упозоравао нас је Пекић: „Ако смо данас спремни да Јакову Игњатовићу заборавимо оно што смо средином XIX века називали националном издајом, чувајмо се да на прагу XXI века исту грешку (не) поновимо. Не називајмо једни друге издајницима српства само зато што се не слажемо шта то данас за српство треба урадити, не убијајмо се пре него што тај посао други преузму, не будимо нестрпљиви ако морамо бити опрезни, не будимо храбри кад се од нас захтева разум, нити непокретни када се од нас очекује да нешто за свој народ учинимо.“

У својим *Писмима из туђине*, које је читао Енглезима преко BBC-ја, једном приликом – негде 1990. године – он је говорио о томе да је „неколико пута српски народ стављан у положај да бира између нације и демократије, између унапређивања националних и усавршавања демократских интереса, а да му је ретко кад омогућено да оба интереса изједначи и схвати као две шине истог колосека своје националне

и грађанске егзистенције“. Да ли је оправдан и његов истовремени, у суштини малодушни закључак? „Европа нема вере у наше способности да живимо у демократском друштву – рекао је. – То је један од разлога њеног отпора да јој се придружимо. Ако ми сами дајемо до знања како демократијом не умемо да рукујемо, да се у њој не сналазимо, да стога и није потребна, чак и да она није у нашем националном интересу, шта од других очекивати?“

Изражујући се томе да будем можда чак криво схваћен, позвао бих се у овом претешком добу на упозорење овог етичког горостаса и неприкосновеног моралног ауторитета нашег нараштаја, подсећајући вас поново на Пекићев мemento, када нас је јавно опоменуо да се слобода доследно не може одузимати ни у име националних интереса, јер је баш она највећи национални интерес, и без које је све остало неважно.

Прошло је више од седам деценија, како је после велике катаклизме, битака и револуција, тријумфа и разочарења, и судбоносних геополитичких прекројавања и престојавања Првог светског рата Милош Црњански обилазио далеке и усамљене српске оазе, које су почеле лагано, али неминовно – додао бих: испунивши своју историјску судбину и часно – да изумиру и нестају око Пеште и Будима. У овом несрећном добу непрегледних нових и насилних сеоба аналогije се саме по себи намећу. Црњански је тада – пре равно седамдесет година – сетно записао:

„Сентаддреја мени звучи као име далеке насеобине крај шума и острва, утицај њеног изумирања обасјава наше крајеве, као плима и осека, пустом и хладном, али силном месечином. Невидљиве су и огромне моћи наших напуштених цркава. Оне са севера, са река Будимске дијецезе, а друге с југа, из Пећке пат-

ријаршије, грле ову земљу и ето, дуж Дунава, воћке крећу, пупе и цветају. Београд и живот наш, више него од оног, што сад у нашим новинама дречи, зависи од тих цркава, прошлости, времена, смрти.“ (*Мртва Сентаддреја*, 1924)

„Дуж целог Дунава наша су гробља, сахрањено богатство. Ни владичански дворови, ни библиотеке неће бити спасени. Не кажемо да би сав тај крај требало употребити за дипломатску борбу против Мађарске и велику мистификацију с мањинама пред Европом, али треба тамо да сачувамо своје задужбине, торњеве и звона и понос своје прошлости, иако је несретна.“ (*Текелијанум*, 1924)

Остала нам је једна песма Вељка Петровића, заборављена, стешњена међу његовим старачким лирским рефлексима, настала у пролеће 1961. године. Коју годину пред смрт, још крепак, тада је последњи пут, још једном обишао пределе своје младости и студентских дана, поново се суочио са успоменама у Будимпешти и Сентаддреји. Подсећајући на бодрину негдањих његових *Родољубивих песама* из млађаних, понесених дана, записао је у Будиму стихове сетне, горке и разочаране. „Свуд, свуд се бришу наши трагови“, са једном још горчком и јеткијом конклузијом: „Ал свуд, свуд бришу наше трагове!“ Тих дана, пратећи га, много смо причали, и добро сам упамтио када је са вером, убеђено и убедљиво говорио о томе да се не треба селити, треба остати тамо где смо рођени.

Призвао бих још једном Борислава Пекића, који је при крају свога трагичног и принудног странствовања мудро и помирено рекао, да је „од свију туђина на које је човек осуђен, најсношљивија, ипак, сопствена“.

Овај текст-колаж је припремљен за 32. Београдски међународни сусрет писаца (17–20. октобар 1995). Пошто аутору није пружена могућност заступања на пленарној седници, одломци су прочитани као уводна реч међународног песничког вече-ра у Великој сали Коларчеве задужбине 20. октобра 1995.

Поред невиђених техничких достигнућа, на светску сцену ступају безобзирни «човек масе» и технократија, узима маха «ребарбаризовање» друштва с наглим и катастрофалним падом досегнутог духовног нивоа. Могућности усамљеног интелектуалца или образоване духовне елите, мањине, безизгледне су. Окружени смо бескрупулозним и амбициозним медиокритетима: државницима, политичарима, партијским лидерима, безобзирним и агресивним «дипломатама» који ништа добро не обећавају.

Из интервјуа Стојана Вујчића НИИ-у 1996.

ОЧУВАЊЕ БАШТИНЕ И РАЗВОЈ СРПСКЕ КУЛТУРЕ У МАЂАРСКОЈ Задужбина Јакова Игњатовића наставља свој рад

Задужбина Јакова Игњатовића у Мађарској основана је на иницијативу покојног Стојана Вујчића 5. јула 1988. године (дан 100-годишњице смрти Јакова Игњатовића). Потписници оснивачког писма су били Стојан Вујчић, Радомир Ластих, Предраг Степановић, Петар Милошевић и Олга Обреновић. Према оснивачком документу најважнији циљеви задужбине су очување и упознавање многовековне српске културне баштине, потпомагање данашње српске књижевности, уметности и друге научне делатности, помоћу приредаба, књижевних састанака и издавачке делатности, развијање сарадње са књижевницима матичне земље, упознавање мађарске јавности са српском културом и са српско-мађарским културним везама.

Још исте године основан је кураториј задужбине и за председника је изабран Стојан Вујчић. Међу првим делатностима задужбине може се споменути учешће и говор председника на свечаностима у Новом Саду поводом годишњице смрти Јакова Игњатовића и објављивање имена првих добитника медаље Јакова Игњатовића (медаља се додељује сваке године на дан рођења књижевника чије име носи (8. децембар). Захваљујући у првом реду неуморном и угледном председнику, рад задужбине се проширио, а сама задужбина је постала опште позната, угледна установа и у Мађарској и у Југославији. Међу добитницима медаље Јакова Игњатовића (дело академског вајара Небојше Митрића) налазе се Добрица Ћосић, Вук Драшковић, Дејан Медаковић, Васко Попа, Алекса Ивић и многи познати књижевници из Мађарске и Југославије (Србије).

Задужбина је учествовала у низу књижевних приредаба, организацији састанака, прославама поводом 300. годишњице Велике сеобе, издавању „Невена“ и многих књига.

После смрти председника, рад је настављен са новим председником Миланом Степановом у духу оснивачког документа и идеја првог председника и оснивача, Стојана Вујчића.

Невен, поново

Пре двадесет година, као прилог тадашњих Народних новина, листа три јужнословенске мањине у Мађарској, покренут је Невен с намером да буде нека врста (замене) књижевних новина и часописа за културу и науку како би се обезбедио, скромни али континуирани простор за обелодањивање писане речи овде код нас. Почео је да излази сто година после покретања истоименог «мисечника» у Баји, дакле садашња ревитализација значи продуживање вишеструке традиције. За почетак планира се излагање најмање годишње једанпут. Иницијатива је потекла из Задужбине Јакова Игњатовића поводом смрти њеног председника Стојана Вујчића који је оновремено био и председник уређивачког одбора Невена. Први број нове серије посвећен је његовој успомени.

ФЕРЕНЦ ЈУХАС

Напуштање наде

Спомен на Стојана Вујичића

Био си једноставан, божур, ружица,
ружин осмех, једнократни цват,
чиста тишина, брадати Рај,
био си једноставан као класје траве, као тулипан,
као у опстанку обећање,
као ватра постојања, зелена, црвена, плава и жута
округла стварност, чипкаста самоћа
од мирисног неба и мирисног пакла,
јер су сва животна устројства
испрудена од сложених нити слутњи, пакета тајни,
натопљена надом и милошћу,
залепљена, изнутра заграђена решеткама игли и ножева,
замрачена лепршавим завесама од рибљих костију,
запечаћена кишобранима дозвола за рад,
сапета у мрежама унутрашње ватре, скитње, тишине пред олују,
напуњена бескрајном самоћом
као индијски тигар у огромној кутији од стакла.

Чујеш ли, Пријатељу, глуви цвете мој,
био си овде а нема те више,
смртно глуп, до краја глуп
као планете без уха,
као материја збијена у себе
у последњој густини неутронске звезде.

Био си човек којег је требало волети!
Јер шта ми је преостало него да те волим,
да волим тебе, Пријатељу мој, иконо црна,
тешка надо чипкастог хода лаганих голубијих корака,
надо самоће,
чахура твоје стрепње и кукуљица испуњења и развитка
боре се с магнетском тежином земљине теже,
кристална линија од тананих власи, ситна решетка свилених струна,
густе и дебеле затворене корице,
свилени животни ковчег попут лешникове љуске
у којем је ужас и унутарњи сјај животног напона,
меко и сјајно битисање, крилата будућност,
пузање гусенице с грбама таласа на Земљином шару.

Био си жива икона. Слутња затворености изашла из иконе
затворене тишине.
Изашао си из крутог значења, из емајлирано-златне вертикале,
сишао са жара што не беше крст,
као у детињству остарео брадати Исус
из крила Мајке Тишине са Глоријом,
разливање твоје насмејане бити, звекет и шум струјања попут
зелене воде, тешко лепршање, чипкасто тандркање и лебдење,
и млада поља с булкама на обалама твога постојања.

Био си песник, песме си писао српски.
Никад то мени ниси рекао.
Сазнао сам од Васка Попе, милостива срамота
приликом заједничке вечере у Београду, брате мој у речи,
брадата кудравост делфинске мудроће.
Бело смешкање ђердана зуба у црном венцу,
осмех од јаука.

Твоје речи стиснуте у песму,
речи у стиху као иверје крста
на рамењу Христа, на његовом врату и кожи затылка,
као птичји кљунови од бодљикавог венца на Христовом челу
забодени и изломљени у кожи на његовој глави.
Као клин у ногама, као клин у длановима.

Где си сад већ
ти осмехнута необузданост, срамежљиво срећна халапљивост,
еденски лако чипкасто ваљање на ужасном камењу,
облина судбине размирице облака,
самотна мисли заљубљена у наду?

Гледао сам твој огромни жути сандук
на шареном поду капе православног храма
и размишљао: какав ли си сада,
како подносиш самоћу свога тела као у кућици пужа,
ти риба од дуге и жбуну од соде затворен у себе,
у кутијској таму покривен белом свилом.
Ти мудро скрхање у бојама дуге,
ти туго изласка са флекама дуге,
Ти прариба с луком од дугине паре,
ти спремност за силазак:
напуштање наде.

Око мене погребни народ,
ожалошћен народ, жалосни скуп.

Из књижевне заоставштине Стојана Вујичића

Рођен пре седамдесет година, 15. маја 1933. у Помазу, а преминуо прошле године (11. фебруара 2002. у Риму), Стојан Вујичић је током својих последњих година проведених у Риму припремао књигу својих медитација и рефлексива, којој је у први мах дао наслов «Римски записи» да би се касније одлучио за верзију «Записи са Тибра».

Тих година, после дужег песничког ћутања, пише и нове песме које настају делом из доживљаја са путовања, делом као поетске допуне рефлексивних прозних записа.

У овом првом броју новог/старог Невена објављујемо избор из те, нама посебно драгоцене књижевне заоставштине, текстове који се дакле сада и овде штампају први пут (стр. 4-5, 6-7).

И пламсају свеће, свеће, свеће.
И хиљаду танких белих свећа у рукама људи:
и цури врели восак као суза кристала на руке,
на прсте, дланове и руха,
као очајничко повраћање судњег часа.
И свештеници, владике у злату, сребру, црини,
као златно падање лишћа у пећини од дима у бајци,
и златна распећа, златне камилавке,
изнад лица са црним брадама као црне куварске капе,
црни свештенички погребни шешири.
И грми хор као бора Јадранскога мора.
И супруга твоја крај одра,
као љиљан жалости у црноме велу, безузни цвет од чипке облака,
од гари.

И опет тишина. Покојник не лупа.
Људи: од камена вајане лобање с Ускршњег острва.

Црно, црно, црно!
Црнина је одговор на злато.

Затим су те људи узели на раме,
узели су на раме твој ковчег,
ти обећање васкрснућа кога не можемо васкрснути.
Узели су на раме твој ковчег,
као што су и мог оца на рамену изнели пријатељи на гробље.
Да потоне у земљу.
Да потонеш у земљу
и нестанеш у праматерији
као кит у пенушавом, узбурканом комешању воде у пећини шкољке.
Онај ко си био у људском облику
и који ћеш ваљда устати у заносу свести о ономе свету.

Превод Петар Милошевић

СТОЈАН ВУЈЧИЋ

Записи са Тибра

5 9 2000

Можда (или вероватно) је последица деценија духовне диктатуре – заправо најкреативнијег дела нашег стваралачког века – које смо преживели у депримирајућем сужањству интелектуалне аутоцензуре и тескобе иза гвоздене завесе или бетонског зида: радикални идеализам?

6 10 2000

Настављајући унеколико разговор са Драшком Ређепом, који је био емитован на београдској ТВ 24. децембра 1970. Црњански је, позивајући се на речено, поновио: „Завичај је оно што изаберемо.“ Уз напомену: „Нема случајног у интелектуалном разговору... Није то случајно речено. Не значи то ни да ја имам идеал бескућништва, или безотаџбинско осећање. То је немогуће. То ће увек бити. Тај отаџбински осећај ће остати у сваком народу.“ Изгледа да се ТВ емисија сачувала или на филмској врпци, или као звучни снимак, па је разговор скоро деценију касније постхумно објављен. То своје осећање „изабраног завичаја“ Црњански је тада и образложио: „Завичај, прави, знате, који волите, који осећате, за мене је Србија. Зато што сам изабрао нешто што је толико напало, што је толико несрећно кроз векове, сада, а нарочито ових последњих сто година. То је мој завичај. Ја се у Београду осећам као код куће. Ту сам живео... Завичај је Калемегдан. Зато је и песма на крају опет дошла тамо по мене.“ (У истом разговору, лаконично речено: „Откуда сам отишао, ту сам се вратио.“) Повратак у град, који је Црњанског обузимао четврт века изгнанства и који му „говори утеху“ – чак и са *Ламентом над Београдом* (1956), својом лабудовом песмом, испеваном у неком малом месту близу Лондона, на обали мора – није био, међутим, како је у својој „лудој жељи“ за повратком, очекивао. Протекло време је све померило. Тај поновни сусрет није био и испуњење чежње. Морао је да призна: „ту моје прошлости нема“!

Roma, лето 2000

Распредајући метафоричну легенду о Ромејцу, великом мајстору резбарског умећа Кир-

Стојан Вујчић у Риму – Via Veneto, јануара 2000. и спомен-плоча омиљеном Фелипију који је сањао „Dolce Vita“

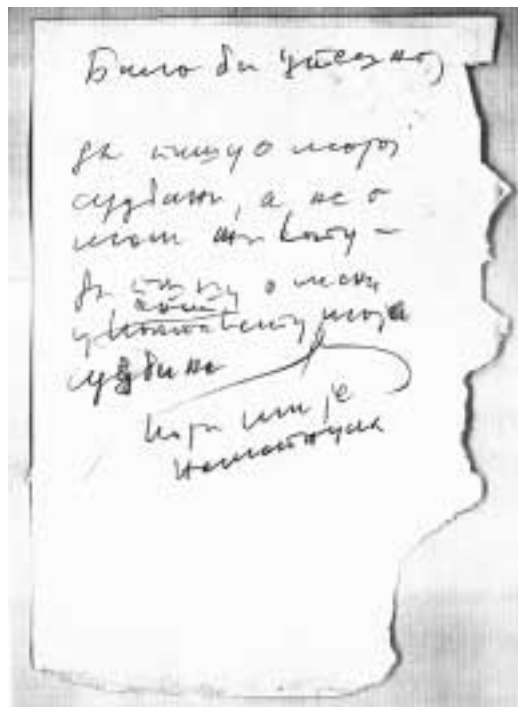
Ангелосу, на маргини злехуде судбине умирућих јелинских колонија Јоније, препуштених после пада Константинополиса (1453) обести искључивих мухамеданских неверника, Пекић у првом делу своје хронике Новог Јерусалима „Мегалос Масторас и његово дело 1347.“ користи повод да на терет свагдашњих освајача „који пишу палимпсесте“ у време писања свога дела (завештања?) у Лондону (1988) каже: „На саструганом пергаменту наслеђеног живота увек нешто остане. У будућност одлази побеђени народ као криптограм. Између онога што се види, дубоко испод обриса и белега видљиве повести, тећи ће невидљива историја изумрлих раса и несталих племена која не зна за крај.“ Утеха или самообмана?!

Roma, Trastevere 25 5 2000
(Прах времена)

Безмало сваки дан из уске и старе Via Giulia прелазим Тибар и одлазим на Trastevere (како су Римљани прозвали предграђе Trans Tiberim на десној обали), уочљиво запуштени део Рима, који суревњиво чува суверенитет свог безбрижног, неконвенционалног, иако скромног, оскудног живота. Ponte Sisto премошћује реку у којој се сада огледају озеленеле крошње разграналих платана, иза којих израња кубе Michelangela. Вода невелике реке, која одвајкада протиче древним градом, сада се чини да је тамно зелена. Има кад је мрка и сива, мутна – заправо никад бистра. Једино што је треперава и прелива се на сунцу.

Преломљени лук моста ослања се на четири полукружна свода, који се спајају на снажним носачима у речном кориту. Према обалама мост има нагибе, а прилаз му је с обе стране ланцима и гвозденим пролазима ограничен само за пешаке. Подсећа на оријенталне ђуприје које су у неко недоба ипак подизане на Дрини и Неретви и столећима одолевале недаћама своје повести и судбине, да би страдале пред будним и мотрећим ТВ-камерама наше незајакљиве знатижеље. Али мост на Тибру је старији од њих, стоји овде још од 1475. године, када га је дао изградити папа Sixtus IV (1471–1484) већ на самом почетку свога понтификата, да би олакшао прилаз гробу Светог

Петра перегринима-ходољазима који су долазили у Вечни Град у време када се на месту садашњег ватиканског комплекса још налазила првобитна базилика, коју је у IV веку подигао римски цар Flavius Valerius Constantinus (306–337), Константин Велики, који ће се и сам после крстити. Прелазим овуда скоро свакодневно због једне пекаре, која стално нуди „panne cotto a legna“, свеже печени хлеб, који се меси од брашна, млевеног у неком старом млину, можда још каменим жрвњевима, а пече у пећи, ужареној цепаницама. Скоро преко пута пекаре је међутим малена продавница, заправо радионица, која ми привлачи пажњу, у којој се спреда продају, а страга израђују изложени предмети. Улаз је обрастао бршљаном, над њим неупадљив натпис „Polvere di tempo“ – Прах времена. Лево и десно од узаног улаза у изложима иза окана ређају се помало чудне и већ необичне справе. Својом наменом на неки начин све оне мере, показују и одбројавају време и његово протицање. Почев од свећа, воштаних, пчелињих, најразнороднијих и необична облика, које својим догоревањем опомињу на проток времена, који може да се мери и прати, ако је означен, обележен цртама, размацама. Чак и необична гвоздена столна направа, духовито и сналажљиво конструисан свећњак, на чији се ваљак намотава котур танке, дуге, такође бесконачне свећице, која се затим удева кроз пробушену, округлу плочицу, над којом гори и кроз коју се котур повремено одмотава, како стењак, односно свећица догорева. Направа давно заборављена и нестала из покућства и свакодневне употребе, а још пре ни стотинак година сасвим обична и незаобилазна у свим домаћинствима. Ту су кандила, лампе, светиљке са жиљцима и стењцима, у којима сагоревање уља опомиње на минуло време. Затим клепсидре свих могућих врста, стаклени пешчаници, у којима се кроз сићушни отвор силум земљине теже круни песак из горње посуде у доњу, и које се потом преврћу, да би исти тај песак наставио и поновио своје бескрајно протицање кроз оно сужење у средини провидног суда, као у некој за вечита времена херметично затвореној урни, углављеној у дрвени држач или метално постолје, опомињући тако на тек

Било би утешно, да пишу о мојој судбини, а не о мом животу – да пишу о мени у оном контексту који ми је наметнула моја судбина

Траговима Растка Петровића и Милоша Црњанског: Palazzo Borghese, капија палате са трга

времена, које му је потребно за обрт једног смера. Ту су компаси, бусоле, магнетске игле свих могућих врста, облика и конструкција, у којима вечно поиграва стрелица, стремећи вазда у једином могућем смеру, ка северу. Компас је уграђен у маштовите направе, које сналажливо могу да прате и показују чак и протицање дана и месеца. Духовите, смишљене справе, концентрични месингани прстенови, којима се мере меридијани, посредно кретање земљине кугле око сунца, читави минијатурни планетарији. Напокон наоко обичне камене плоче, само са једним подешеним косим уметком у плочи, или учвршћеном, ужлебљеном сказаљком у одговарајућем углу, чија се сенка зависно од обртања земље, односно хода сунца оцртава на површини равни, на којој нису урезани или исцртани свих дванаест сати. Јер ови сунчаници показују измицање времена само ограничено, иако непогрешиво и верно, од сванућа до сутона, од рађања до заласка сунца, али само када је време сунчано и допире до њих зрачење овог жарког небеског тела. Зато је и уклесано у сунчанике по Италији древно латинско упозорење: *Non numero nisi horas serenas*. Бројим само ведре сате.

Roma, новембра 2000

Негде 1940. године супруга Милоша Црњанског купила је једну искривљену, поцепану фотељу на распродаји намештаја једног старог хотела, који је у Риму крајем XIX века словио као најраскошнији. Био је то дотрајали *Hotel de Russie*. Фотељу су дали да се оправља. „Ја сам лагао жену, да рата неће бити, па се надала да ћемо, најзад, и ми, доћи до намештаја и кућишта, чега ни после двадесет година брака, нисмо имали”, присећа се деценијама касније Црњански, и додаје: „Нисмо тада ни сањали, да га, ни идућих двадесет година, нећемо имати.” Оправља фотеље, заправо њена рестаурација – у једној радњи старог намештаја „у улици где у Риму станују сликари, и Енглези” – потрајала је међутим месецима. Малобројни преостали и презаузети мајстори тих ратних година радили су споро. Првих зимских дана новембра 1940, у ретке сунчане вечери (јер се зима најављивала ледена и скоро је на велико изненађење Римљана пао снег) та фотеља, већ скоро готова, пресвучена у жутој свили, износила би се пред радионицу (вероватно у *Via Margutta*, између *Piazza di Spagna* и *Pizza del Popolo*) и Црњански би „поседео на њој, пред вратима радње, као што се у Риму међу комшијама поседи”. – „Оно што је мене, тих дана, задржавало на тој мојој фотељи, пред радњом, на улици, нису били, међутим, ни архитектура Рима, ни фонтане, па ни пролазници. Него мисли.” Оживљавајући своја суморна расположења и успомене из последњих месеци свог дипломатског службовања и живота у Риму ово ће после записати Црњански. „У оном што се дешавало мени, у Риму, и Европи, тих година, никаквог смисла није било.”

„Лампе су се гасиле по Европи.”

„Четврта, и последња, књига мојих успомена (*Ембахале IV*) почиње одласком особља нашег посланства при *Quirinale*, из Рима, – на путу за Лондон, – у Португал. Ја сам, у том посланству, био саветник за штампу, од 2. маја 1938. Тачно на тај дан, после три године, одлазим из Рима. *La commedia é finita.*” – „Маја другог, најзад, долази дан одласка. Особље палате *Borghese* одлази на римску станицу, опкољено карабинијерима, на мотоциклу. Као неко путујуће позориште, које је пропало. У нашем стану, изнад *Sant' Angelo*, као при селидби, стоје повезани комади намештаја, који је моја жена почела да купује, а сад продала. Радници ће то разнети, кад изабећемо.” Тиме се испунила необична судбина жуте фотеље Милоша Црњанског у Риму. „Док смо затварали врата на стану, остала је за нама тишина.” – „Једна фотеља, из *Hotel de Russie*”, није доста у живо-

Досије – са записима насталим у Риму

ту, да се има кућа.” (Код Хиперборејаца: *Фотеља из Hotel de Russie*, *Залазак сунца над Римом* и крај.)

Roma, април 2000

Пред јеврејску Пасху Исус, пророк из Назарета Галилејскога, ушао је тријумфално у Јерусалим, додуше – помало гротескно – јашући на магарцу. Куда је пролазио, усхићена маса је грање од дрвета, и од финика, и палмово, и врбе с потока, поздрављајући га и кличући: „Осана сину Давидову! Благословен (је) који иде у име Господње! Осана на висини!” Узбунио се сав град његовим доласком. Шта се, међутим, збило – када је Исус, издан од једнога од својих најближих ученика (подмићеног и корумпираног) криво осуђен на смрт – да је овај народ, помахнито као руља, већ петог дана хулио на њега и урлао: „да се разапне”!? Пилат (упозорен и поруком своје жене – која је имала неко чудно виђење у сну – да буде у судском поступку уздржан), видевиши да његова питања (у корист Исуса) ништа не помажу, и да узалуд отворено и јавно сведочи да никакве кривице не налази на њему, него још већа буна у народу бива, „узе воду те уми руке пред наро-

дом говорећи: «ја нисам крив у крви овог праведника – ви ћете видјети». Заслепљена маса на то одговори: „крв његова на нас и на дјецу нашу”! Шта се то десило, и тако коренито променило за само неколико протеклих дана, шта се то могло збити да иста та одушевљена и раздрагана маса устаје против Исуса и разјарена, као у неком трансу, одједном тражи његову главу?! (Не жели главу знаног, истинског злочинца, којом би – према владајућем обичају – могла да га искупи!) Да ли ту има неку одлучујућу улогу одговор Исуса Пилату: „Ја сам за то рођен, и за то дођох на свијет да свједочим истину. И сваки који је од истине слуша глас мој.” Да ли људи нису хтели да чују истину и буду њени сведоци?! Колико је скепсе у питању искусног Пилата Исусу: „Шта је истина?” И колико цинизма или ироније, када изводи већ измрцвареног Исуса пред масу (можда и са намером да тиме утиче на њено расположење) представљајући га речима: „Ecce homo!” („Ево човјека!”)

Roma, новембар 2000, јесен

Време измиче. Мржња малаксава. Јењавају отрпљене увреде. Помало већ заборављам оне, којима (можда) никада нисам хтео да праштам.

ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ

Од Расточења до Менхетенских привиђења

Песништво Стојана Вујичића

1.

Стојан Вујичић је цео свој живот посветио ономе што Сентандреја значи за српску културу. Целим својим бићем уносио се у прошлост и радио на томе да се корен не осуши. Упорношћу научника и надахнућем песника бушио је дубине, а при том отварао кругове у висини. Чувар прошлости и старина, сакупљач древних рукописа и старих икона, заносио се Шагаловим сликарством и писао модерну поезију у којој је истом лакоћом дочарао сеоска гробља и америчке солитере, цара Лазара и свог деда Тиру.

Прошлост и садашњост северне дијаспоре носио је у себи као суштину своје личности коју је, а заједно са њом и цело сентандрејско опредељење, пројектовао у светске хоризонте.

Стојан Вујичић представља један свет, свет прошлости и судбине Срба у Мађарској. Круна његовог научног и сакупљачког рада је сентандрејски српски музеј, а плодови његовог уметничког рада штампани су у збирци *Расточење* (Нолит, Београд, 1972. Друго издање: Балаши Киадо, Будимпешта, 1993).

СТОЈАН ВУЈИЧИЋ

Нова Атлантида

*или спој негативне утопије, класичног епа и савремене истребљивачке драме (1983)
Борислав Пекић (1930-1992)*

Догађа се данас,
али је будућност већ прошла.
Зашто?

Бићемо у њој мртви?
Не.

Само нећемо бити живи.
Зар то није исто?

Понекад и није.
Премда ћете
након читања
волети да јесте.

29 9 '96

2.

Када је изашла, збирка Стојана Вујичића била је у дослуху са главним струјањем тадашње српске поезије, окренуте ка традицији: то је време Павловићеве *Велике Скитије* (1969) и *Хододарја* (1971) и Попине *Усправне земље* (1972). *Расточење* је део тог песничког трагања, а допуњује га духовним, историјским, песничким и језичким искуствима из северног расејања.

Нама, Србима у горњој земљи, тај свет је добро познат, па нам је поезија Стојана Вујичића дошла као одавно знана, као да смо је знали пре него што је настала.

Али с друге стране, она је јасно одударала од анахроне романтичарске и патетично ангажоване «мањинске» јужнословенске поезије у Ма-

СТОЈАН ВУЈИЧИЋ

Колаж

Мртва природа у зеленом
Жена с мандолином
Чаша абсинта
Пролеће 1914(е)
«Бол(ьшой) концертъ
въ 9 ½ ч(асовъ)»
Pablo Picasso (33)
Гаврило Принцип (19)
Сарајево

*The Museum of Modern Art
New York
18 9 '93*

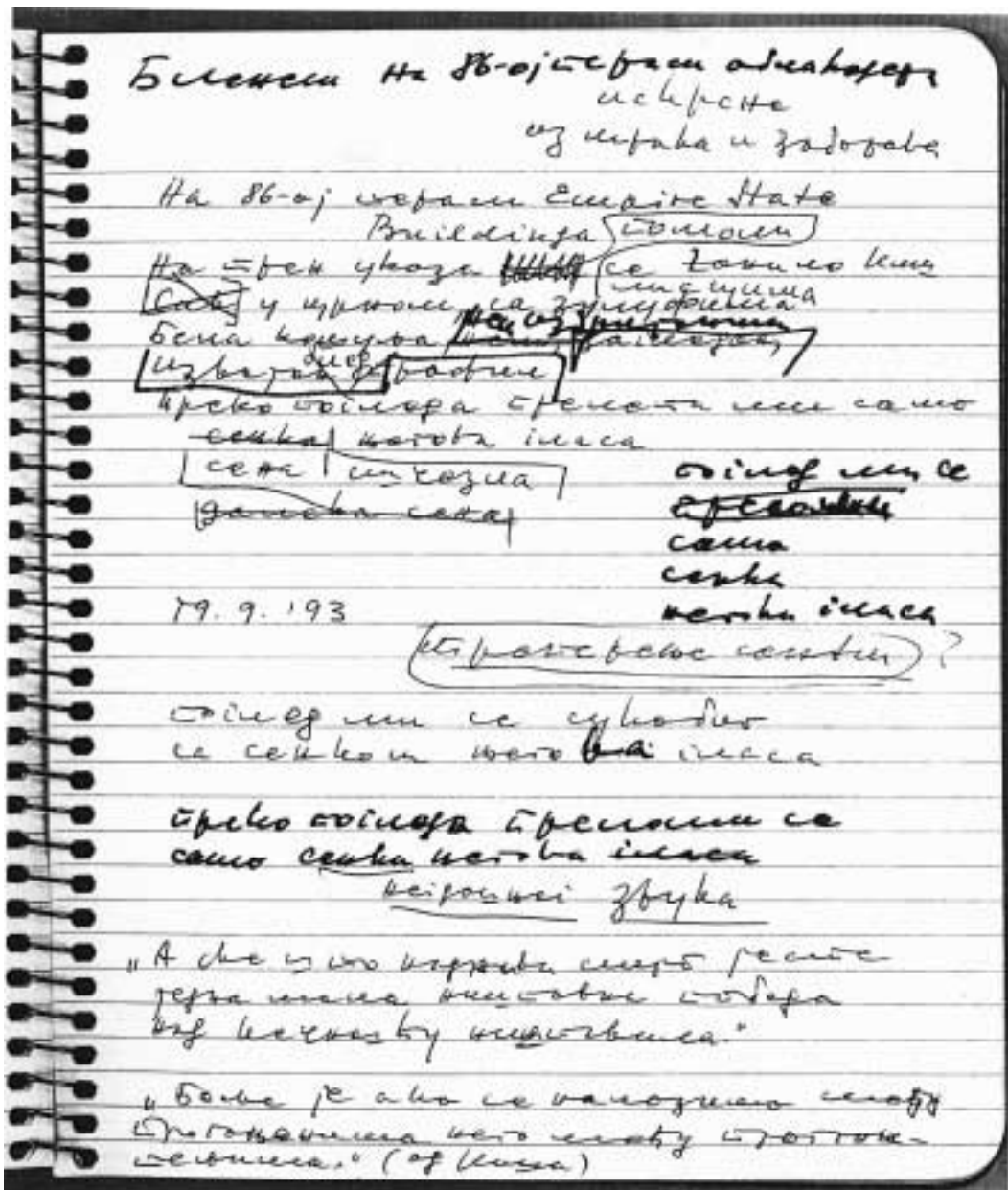
ђарској, те чудне мешавине радичевићевске традиције и соцреализма, каква се неговала 1950-их и 60-их годинама на страницама локалних новина и календара овадшње српске и хрватске дијаспоре. Песништво Стојана Вујичића, мада свим елементима уврежено у оно што називамо сентандрејским опредељењем, никад није било «мањинско»; представљало је други стил и другу категорију, а помогло је и другима да покушају да превазиђу провинционалне песничке међе.

3.

У *Расточењу* је изграђена слика једног света који ишчезава. Та атмосфера провејава кроз целу збирку и одређује њен тих, пригушен али и задихан тон. Уз основне мотиве као што су гробље, умирање и коб, Вујичић додаје елементе који појачавају то значење: гробље је «глухонемо» и «напуштено» (*Сан у камени*), «умире злато / сребро се у црнину завило» (*Ковински одломци*), «потштено је њавамо» (*Општајна*), «и све је изломљено у нама» (*Торзо*), «и ништа моје / ни на једној обали / остати нигде неће» (*На домаку песме и глухоте*).

4.

Стојан Вујичић је певао у стилу савремене, модерне поезије, али у облику који више није био провокативно нов и необичан, нити оспораван. Писао је у слободном стиху, подређеном значењу и смислу онога што се казује, дакле преламајући стихове на синтактичким границама унутар реченице.

«На 86-тој тераси Empire State Buildingа...» – Страна бележнице са песмом (New York, 1993)

СТОЈАН ВУЈЧИЋ

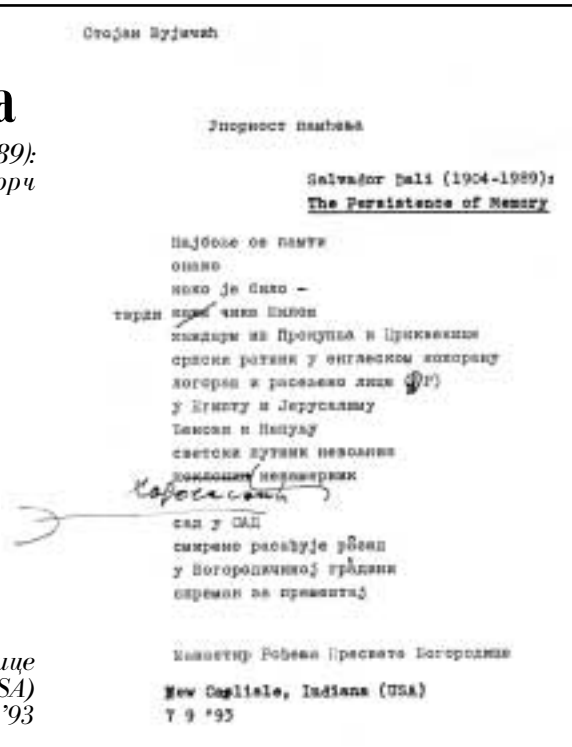
Упорност памћења

Салвадор Дали (1904–1989):
The Persistence of Memory

Најбоље се памти
онако
као је било –
тврди чика Милош
жандарм из Прокупља и Цриквенице
српски ратник у енглеском копорану
логораш и расељено лице (DP)
у Египту и Јерусалиму
Ђенови и Напуљу
светски путник невољник
поклоник ненамерник

сад у САД
смирено расбује расад
у Богородичиној градини
спреман за премештај

Манастир Рођења Пресвете Богородице
New Carlisle, Indiana (USA)
7 9 '93

ранствима и националним језгром чији је пламен једно време чуван у Сентаudreји.

6.

После *Расточења* Стојан Вујичић је песнички заћутао. Али то ћутање је интегрални део његове поезије, припада њеној суштини, јер појачава утисак да је Вујичићево песništво знак и повеља. Његова збирка песама делује као музеј чији су састављачи и чувари успели да сакупе и изложе *све* експонате из захваћене области, па су тако завршили свој посао. Та поезија је печат на времену, простору и језику, то је затворен круг који се не може више ширити и нема потребе да се допуњује додатним елементима.

Међутим, управо у том светлу постаје симпатично да је двадесетак година касније, на путу у Америку (1993), у Стојану Вујичићу још једном забрујала песничка жица. Раније, Париз, Рим, Лондон па чак и Света гора, мада их је посећивао и волео, нису га инспирисали песнички; али на другој обали океана осетио је даљину. Тада је под насловом *Менхетенска привиђења* записао неколико песничких халуцинација, чудних привиђења међу вавилонским кулама у Њујорку.

Сентаudreја гравитира ка језгру и центру у

Понекад, међутим, организацију стиха преузима слух, па у тексту избијају познати ритмови, десетерци, осмерци, дванаестерци, појављују се неочекиване риме и игре речи на бази значајске везе и фонетске сличности, на пример «време / бreme», «пучина / паучина» (*Наслутње*, 5, 7).

Откуд та склоност играма речи код песника са језичке маргине где језик копни и јењава?

Има у томе вероватно и доста ината, пркосне жеље да се покаже и докаже да још владамо тим језиком и играмо се с њим.

*и где сви ми
потштено јењавамо
као наша усхићена
бесна
песма*

Помаз (код Будима)
Опроштаја

5.

Такво лично припадање заједници може се доживети ваљда само у расејању. А сентаudreјско расејање је у том погледу специјално: у Хиландар су ишли појединци особно, у Сентаudreју је дошла заједница колективно. Сви њени чланови осећају да су јунаци из једне приче која је почела 1690-те, а завршава се можда баш у њихово доба. (Тај осећај је својствен свим генерацијама отприлике од Игњатовићеве.)

Када неки црквењак у забитом селу, у којем осим њега нема више српске душе нити пароха, неће да дозволи да се стара црвоточна икона однесе на рестаурацију, ради се о чуварском духу заснованом на емоцији личног припадања заједници и осећању личне одговорности према њој, не само у буквалном него и метафизичком смислу. Као што Роми у Врањској Бањи не само кажу него и верују да су сви они унуци Коштана, тако и Срби у Сентаudreји и околним селима знају да им је прадеда можда лично разговарао с патријархом Чарнојевићем. То је једна митска свест, услед које сваки члан те заједнице доживљава непосредан контакт са небеским простором.

СТОЈАН ВУЈЧИЋ

Зид Плача

приклањам скрушено главу
догичем челом
сузама опрљени Зид Плача
Господ је један

Јерусалим

о Ускрсу '95
(29 9 '96)

Али, у спреси с претходним, присутан је и један дубљи мотив: наиме, матерњи језик је у дијаспори *ситуацијска сензација*, искорак из свакодневице – у домен интими или празника.

Матерњим језиком се говори само код куће и на славама, са породицом и са осталим припадницима заједнице, с којима нас повезују другачије нити него с колегама на послу или службеником иза неког шалтера.

Стих је пак врхунац те језичке сензације, а песма је синтеза и истовременост интимне и празничке језичке ситуације.

*пијемо вино црно као коб
кидамо погаче беле ишчежавајућих дана
урламо и шапућемо
појмимо свечане тропаре
и прастаре песме
покајне и разуздане
искупљујемо се
(...)*

*ћутке полазимо тада
и целивамо се
грлимо немо
у подсвесној слутњи
предстоји ли нам још сусрет који
за истим трепезама љубави
где су у сетном помену вазда сви с нама
и пију истом мером*

СТОЈАН ВУЈЧИЋ

Пучина тишине

све што најживи смрт
издајство ћутања
велики потоп

боље је ако се налазимо
међу прогањанима
него међу прогонитељима

прекијумчарим испод капака вида
остаће моје ћутање

да одем из живота
измиче
што је чинило мој живот
сместим у своје срце као у корабљу

дубини, главни симболи су гробља и гробови, бескрај је затворен као јаје стављено на дефинитивно место на коначној полици. У Њујорку се пред Стојаном Вујичићем показала друга димензија, отворен бескрај, велика даљина, једно анти-јаје са хоризонтом који не може да уђе у музеј и у затворену књигу; зато је о томе Вујичић записао само неколико фрагмената, и опет заћутао.

Живео је и стварао дакле заиста *На домаку песме и глухоте*, како каже у наслову своје песме испеване за Нову годину 1971, а посвећене «Растку Петровићу – безмерно далеко». Та песма и њена посвета, сада, накнадно, делују као наговештај и – како би он рекао – *наслутња* америчких фрагмената, инспирисаних физичким доживљајем онога што је «безмерно далеко».

Са *Расточењем* и *Менхетенским привиђењима* поезија Стојана Вујичића постала је истовремено затворена и отворена, баш као сентаudreјска прича која јој чини основу; то је прича о прошлости која је затворена у музеј, али Сентаudreја је и симбол сеоба, даљине и непрестаног кретања, макар само песничког. О тој причи сваки нараштај мисли да се завршава управо сада, али онда својом причом о том завршетку свака генерација наставља причу о причи, чини се у недоглед.

– Моји преци су се – поче Ђука пошто се мало накашља – некад давно у Мохач доселили из Болмана па су нас зато и назвали Болманцима. Али кад је то било, не знам. Знам само да се мој прамдједа звао Стеван Болманцац. Ту им је била кућа, ту пријеко, на хошку, код цркве преко пута, кад се иде на Дунав. Али није така била ко сад, већ старинска, под трском. После је купи Розенфелд, тај што је ракију продавао, па на истом мјесту сагради нову. Била је онда ту и касарна за матрозе. Али то је било касније. А кад је била њева, Болманчева, онда им се авлија пружала до Дунава. Знаш, били су ђурчије па су тамо учињавали кожу. Штавили. Кадгоћ су кожуве носили и Шокци и Срби, сва та долња села по Барањи. И бунде. Шокци, ето, још и дан-данас облаче кожуве о Покладама. Ишло је то добро, тај занат. А имали су и шездесет ланаца земље. Имали су... Нису били сироти.

А тај дједа Стево је, кажу, био пргав чојек. Прженца. Волјо се и свађат и тућ. Ишо је по вашари и тако... У Бацјек, у Бају, у Осијек, у Сомбор се ишло на вашар.

Поп је у то вријеме био дједа Добрен. Добрен Михајловић. Ујак твог прамдјеле Јакше. А кућа му је била ту, друга од цркве, што ј' сад Радивојна, а прије њега је била Циглерова. Скоро преко пута, мало укосо, од куће тог нашег дједа Стеве. Стара попова кућа. А тај дједа Добрен је онда бом' већ био старији чојек па не мож' ноћу спават, па устане, па изађе на сокак па се шеће, горе-доле. А овај опет, дједа Стево, треба да крене на вашар још прије зоре, ноћом, да стигне на вријеме. Ал неће да сретне попа јел онда неће имат среће. Упрего коње па мргуда у авлији. Чека да поп уђе. А поп то није знао. Кад је овом досадило, а он поче да виче: „Криста ти бога поповскога...“, и одмјери њему куда да иде. „Шта си изашо, бога ти твога, напољ?“ Поп је послјије приповиједо у цркви како је прошо. Онда су му рекли да је то врачка, да ако сретнеш попа не'ш имат среће. Одонда је увијек пазио да кад овај креће, не излази из куће.

Имо је добре коње, два мадарска лагана, тај дједа Стево. А било је то некако послјије оне буне што су је дигли Кошутовци хиљадом осамсто четрдесет осме, па једном коњу надјене име Бањања а другом Кошут. Види се да је био пргав кад је коњма тако надјео. Валда зато што нису били у некој љубави, већ Срби, с тима што су се дигли против цара. Они су обесили и бирова јел је био Србин. Још је стиго чојек, тако су приповиједали, да утрпа у фијакер жену и дјецу и пошаље у Сомбор, а он осто па су га уватили и објесили. Три дана је висео кроз прозор Варошке куће.

Е сад, враћа се он једаред, већ тај наш дједа Стево, из Бацјека са вашара. А код Бара, с оног другог краја села, према Сечују, била је ђуприја. Има је и сад. Ту тече гата па преко ње ђуприја. А барски Шваби су дали направит од камена светог Ивана Непомука. Кип, јелда, па га метну на ограду те ђуприје. Млого су се коњи од отог плашили, особито ноћом, ако идеш рано или касно, по мрак. То се црни.

– Та па јест да је било гадно, свијету – умеша се у причу баба тета – тај, боже ме прости, там, јелда, начечит...

– А дједа Стеви досадило – настави Ђука, не обазирјући се на баба тетину упадицу – да му се коњи увијек поплаше, а био је проклет, јелда, па опсује он Ивану бога швапског, притјера коње ближе, узме ланац, веже Ивану око врата, прикачи за шарагље, па ђија... Сруши Ивана, а онај тандрче за њим док се није откачио. Кад су то Шваби примјетили, а они брже прежи коње па за њим. Види дједа Стево, није шала, и Шваби су имали добре коње па ако га стигну, оде глава. Узме канџију па по коњма. А Кошут је валда био бржи па се у њега уздо, ил шта ја знам, само се причало да је вико: „Сијевај Кошут, богара ти твога, јел ако нас увате Шваби, биће параде“. А Кошут онда сијева па повуче и Бањања и некако утекну. Умакну Швабима.

– Па било је тога и послјије – искористи дједа Милан паузу док је Ђука гуцнуо мало ракије, да и он нешто каже. – Кад су Шваби поправили па вратили на исто мјесто тог његовог светог Ивана, неко га је опе' свалио па турио у канал, под ђуприју.

– Па да, било је – насмеши се баба тета. – Било је таки и Болманцац још, којима је смето.

– Њева вјера је то поштивала – настави Ђука. – Био је заштитник лађара, што је за нас свети Никола, па кад је био његов дан, некако око половине маја, онда су правили велику параду на Дунаву. Одвуку компу горе, изнад циглане, до Шишатовца, ди су чобани овце нападали јел тамо није стрма обала, па наките гранам, па ту је и банда, свирају... А кад падне мрак упале лампионе па се спуштају низ воду. И чамци су ту, око компе... Славе. А дједа Добрен, тај наш поп, имо је однекуд кип тог Јована Непомука, није био велик већ мали, у рукама се мога носит, па им је једне године дао. Но, онда, кад су стигли ту до скеде, привезу компу па ту држе говор. Нека, каже, Бог поживи српског православног плебаноша, Добрена Михајловића, јел је он поклатио њима... Онда ови вичу: „Ејен, ејен“, живио... А ди га је набавјо, ко га зна. Можда ј' и он скинио с неке ђуприје.

Ђука се ту мало насмејао, мало замислио, па се вратио причи о Болманцима.

– Тај мој прамдједа Стево је имо два сина... Ајд, Наталија, донеси нам нешто да презалогамо уз ову ракију – прекиде самог себе, али и не сачекавши одговор одмах настави. – Старији је био Ђорђе, то је био мој дједа, а млађи се звао Јоцо. Дједа Ђорђе је наставио очев занат, и он је био ђурчија, и осто је да живи у тој истој кући, очевој, а дједа Јоцо је био воденичар. Он је најприје станова у сокачићку поред забавишта, а послјије се пресели крај Дунава. Купи ту кућу што ј' сад Керестешова. Тај

дједа Јоцо је имо дванајст комада дјеце, а и онај, дједа Ђорђе је имо дванајст комада. Туце. Док није било туце, дотле се нису кан'ли.

Дједа Јоцо је био мали чојек, ал оштар на оца. Оженјо се из Побул'не куће. Та баба Драга, што ј' картара била, та му била жена.

– Она је била из Побул'не куће? – зачуди се дједа Милан. – Нисам знао, а познаво сам је добро... Долаз'ла је, од нас је носила млијеко.

– Па дједа Јовина – објасни Ђука. – Дједа Јове Побулића ћи.

– Још се и ја сјећам – умеша се баба тета у расправу. Била је жентур'на.

– А, није била одвише јака – успротиви се дједа Милан. – Знам је, ко кад је сад гледам. А дједа Јоцо је био мали, и њега знам.

– Па спрам њег' – пресуди Ђука. – Спра њег' је била жентурина. – Мало се замисли, поглед му је одлутао у прошлост, онда се накашља па настави. – Одранили су, тај дједа Јоцо и баба Драга, пет синова и једну ћер. Други су помрли. Синови су се звали Лазо, Стево, Јоцан, Симо и Исидор... Њи пет врагова. А сестра им се звала... Како се звала та што се окопилила?

– Милица – притекне у помоћ баба тета.

– Ах – одмахне Ђука. – Милица је њез'на копилача била. А она баба Стана Пуцкина, сјећаш се? Но, па њезин син, Душан се звао, од њега је, он ју је...

– Он ју је напраско – притекне му у помоћ дједа Милан, видевши да Ђука не налази праву реч.

– Да, напраско – прихвати Ђука и обојица се шеретски насмејаше.

ПРЕДРАГ СТЕПАНОВИЋ

Живјети на граници

2. Болманци – велики и мали

– Понда се, ето, Милица родила – заврши мисао, не сетивши се имена једине преживеле кћери Јоце Болманца.

– То су били мали Болманци. Ниски на оца, ал пргави до зла бога. Бојције. Био неки Шрајбер, шустер, ал није тео радит већ је отишо у жандаре. Тек кад је у пензију дошо, онда је поче занат, тако, крпеж којекаку... Па он је то приповиједо. „Ух“, каже, „кад добе порука да одма крнемо јел Болманци и Циглери опет праве параду, ми шпекулирамо. Идемо двојица, шта да радимо? Ако ћемо лијепо, онда смо мекани па ће нам се смијати. Ако наступимо грубо, они ће нас опколоти... Врагови. Не знамо шта ћемо ш њима. Попну се по цијеви на кров, па оданде...“

– Они су и једног џандара убили – умеша се дједа Милан. – У пударини ланчушкој.

Ђука ћутке узме слану кифлицу из чанка што га је, у међувремену, баба тета ставила пред нас, и полако је жваћући размисли шта би још требало испричати о малим Болманцима. Кад је прогутао и последњи залог, гуцну мало ракије, накашља се, као за увод, и настави.

– Имали смо учитеља из Сомбора. Тамо се и школово, а и родом је био Сомборац, Бачванин. Стојачић Димитрија се звао. Фини, учен чојек, јелда, па кад је дошо у Мохач онда је ту још било много Срба па је основано пјевачко друштво. И појали су, и пјевали, и изигравали... Приредо је и светосавску забаву, најприје у школи, а послјије у Занатлијском дому јел је толико било свијета да у школу нису стали. Е, ал било је дви странке, увијек, у црквеној општини. Једни су били уз учтеља, други су били уз попа. А трећи, било је и трећи којима ни један није одговаро.... А ако ко није имо слуха, није га учтељ мого хаснит у хор, у пјевачком друштву, јелда... Била је Љубица Панић, чика Јоцина ћи, сестра те Марије што ј' сад у Пешти докторка. Она, сирота, није имала слуха па јој каже: „Можеш доћи, ал не можеш стати у хор, тамо, да кварииш“.

Е, сад, тај учтељ је имо доста непријатеља. Полак су били уж њега, полак против њега па су му пријетили. Па, сироме, бојо се, јелда, увече се увијек заклаучаво. Имо је и он пиштољ, па ваздан с пиштољом, ако мора ић натраг, и тамо с пиштољом. Бојо се, но! А и дједа Шибо, и он је био противник свему што је учтељ радјо. Па ће он сад покварит светосавску забаву. Доведе он своју баба Мару, донесе и преслицу, и прије него што је почела забава, метне он баба Марту с преслицом на бину да там сједи. И чека, пркоси. То је било кад је већ дошо кући са робије па је био на

гласу, јелда, Шибо, убица. Свако се од њега боја. И док није скинја баба Мару са бине, нису могли почет. Нико није смио.

Кад идуће године, опе' дошо свети Саво па треба правит забаву, али се боје од Шибе. Оће л' Шибо баба Мару опе' довест? Сас преслицом. Или ће напад' на учтеља. Онда људи кажу учтељу: „Знаете шта ћемо ми рећ, господине? Позовите ви те мале Болманце, то су бичкаши, де ви њи позовте.” А они се нису много мијешали с намама, са Србима, већ ти Циглери, тај Пишта што ј' бирташ био, и онај други, његов брат, то с' били њеви пајташи. Ти су се увијек тукли... Баба Маца је имала цура ко куплерошка, па су ту долазили, па се онда потуку са сваким, па дај, трчи рад жандара.

Послуша учтељ па пошаље звонара да и' покупи. Дођу они, а имали су добре гласове сви, па ајде у пјевачко друштво. Он им се онда пожал-јо... „Не бојте се .., кажу, „госпон учтељу, сад нек дође Шибо. Сад нек дође ако ј' чојек.” Ал није смио доћ. Такви су били ти мали Болманци. Мали људи, ал оштри...

А велики Болманци, тај мој дједа Ђорђа, враг га зна каки ј' био чојек... Мекан. Тај ни био на оца. Добричина, он ће сваком свашта дат. Остало им је, њему и његовом брату, том дједа Јоци, шездесет ланаца од оца па су подијелили. Сваком тридесет. А кад се оженја, из Суљоша, с баба Мартом, и она му је донијела двајс четир ланца па је опет имо скоро исто толико земље ко отац му. Од дванајсторо деце му је остало четир сина и једна ћи. Био је Коста, Симо, Нико и Саво, четир сина..., и Јулка, пета. Е, ал кад је сваком био јемац, знаш. Ако ко сватове прави, јел умре па треба новаца за укуп, јел за вјенчање, ајде дједа Ђорђи, он ће потписат, он је сваком потписо. Кад једанпут, дошли су па га питају: „Јел ти знаш колко имаш дуга? Нико не плаћа”, кажу, „нико не плаћа”. Нема њи' ни на видик послје. Сад јемац треба да плати. Е, па дај, продај сад земље па плати, продај онда земље... Најпослије продаду му и кућу. Жена му онда већ умрла, па кад ће дједа Ђорђа већ ајд код Панћатини. То су били Шокци, ти Панћатини. Они су у оно доба назидали кућу, дви собе и кујну. Набили, јелда, па под пријепом, па сад то ј' нова кућа. А нису имали велико друштво, а кадгођ и ни' било ко данас, јелда, већ једни су на пајти спавали, пону се гор, други у штали, трећи на салашу, а стари су спавали у соби па је једна соба доста била једној породици. Онда издаду..., били су познати, пајташи, па онда, ајде, пуштај ме под кров. И тако дједа Ђорђа досели там. А није био кадар ни кирију платит, већ најстарији син, Коста, што ј' за келнера изучја па је имо кантину у каменолому, он дође па плати три мјесеца напријед за оца, понд' опет оде, па кад то прође онда опет дође огледат оца, донесе му свашта, и новаца, и што треба. А послје, кад је Коста умро, онда шта ће... Ови валд' нису били кадри плаћат, јелда, а он онда одсели у планину, у виноград. Тамо је и умро, у подруму. Приповиједали су, тај Ловренц је мени приповиједо, да је он и тамо имо фирму. Окачио је на подрум кожу и реп, знаш, да се види да је био ћурчија.

А остала три сина су, сви редом, изучли за тишљере. Најприје Симо, њега пантим, дједа Симу, најприје он оде у Бају за шегрта. Онда за њим оде мој отац, и он је у Баји изучја. На крају оде и стриц Саво... Три мајстора, три тишљера.

Ал Саво је прије тога био учтељ. Прото Бољарић га учио појати. Сви су Болманци били појци, ал он је имо особито добар глас, а волја је и књиге, па га прото метне за учтеља у Гарчин. Понда је, сиром, сваки дан ишо пјешке до Гарчина, а увече се враћо. Мати му скува вечеру, тако се костиро, а за подне понесе себи. Е сад, требало би ићи у Сомбор, у препарандију, бар годину-двје, да положи испите, али ко сад да троши на њега? Нема ко. Мати му онда већ умрла, и кућу су продали, и земљу, све, само је тај виноград осто, и подрум, ди им је отац станово, па ко да плаћа? Буди и ти тишљер! Тако је онда у Мохачу било три Болманца тишљера.

Онда мој отац купи кућу старом Сими, доле у Калвини, нек не смета ту. Он је тамо и радја занат, ал је био мало хајснут па се није много трцо. Кад заради мало новаца, он оде у Пешту, у позориште и којекуд... А Саво је био честит. Ожени се, узме једну шантаву, саката ј' била, из Шарока, Српкиња. Добије пет стотина форинти мираза па купи кућу и отпочне занат. И радја је све до двадесет шесте. Двајс шесте је одселио у Шид. Тамо је и умро. Мина га убила за вријеме рата. Отишо ј' у башту да начупа сијена, а летале крилатице па баце мину, а мина експлодира па му плућа потргала. Имо је једног сина, Светозара. Он опет има двоје дјеце, сина и ћер... Они су и сад у Шиду.

А мој отац, Нико, дошо је мојој матери. При-

зетја се, јелда. Моја мат' је била јединица, било је ту тридесет ланаца земље, ко и код твога дједе...

– Па била ми је сестра од стрица – умеша се дједа Милан чим је чуо да се о њему говори.

– И онда је мој отац с отим поче – настави Ђука, не обазирјући се на примедбу свог свега четри године старијег ујака.

– Имо је мало и готови новаца, мало је и доно, и с отим је поче. Назидо је себи верштет, па шталу, па пајту, па чардак... То ј' све он зидо. Па онда салаш. Трцо се сиром... Па је још и воденицу зидо, јелда, парну. Парни млин. Знао је зидат.

Сад, код воденице је имо ортака. Тај ортак је имо шипак, ал је био воденичар по занату..., тај кума Јаника. Био је Мацар, а кум нам је посто тако што се оженја нашом кума Јулком Вукајловић, а Вукајловићи су нам кумови од старина били... Знао је и српски... И кад су назидали, то је дванајсте године било, четрнајсте избије рат. А моја мати је била, како да кажем, проста жена, па се уплашила, шта ће бит ако оца позову. Јаој, каже, немој оставт, шта ћу ја са воденицом, јаој, продај, немој оставт... А он онда метне у новне, дође један из Сечуја и купи воденицу. Па шта ће с новцем? А био један Јуда, Лазар Шварц, код њега је отац купово даске. И он је продо пустару, ту горе, у планини, седамдесет ланаца... Јуда, па ј' био зјакаст. Па шта ћемо с новцем? Па, каже, Нико, ја имам једну ћер, а ти имаш једног сина... Даћемо, каже, на ратни зајам. И он послуша Јуду па даде на ратни зајам. Добијали су шест процената камате, то није бог зна шта, ал, каже, кад прође рат онда ћемо извадит новац па ћемо опет уложит у нешто. Да, ал рат се није свршио тако како су они рачунали, па кад су дошли Србијанци, наш новац већ није вриједја ништа. А мого је задржат воденицу јел је више био код куће нег унутри. Служио је у Новом Саду, имо је квартир па је у свом квартиру пребиво. У тренверштету је радја, правио је официрима свакојаке намјештаје, за собу, за кујну, па мало-мало, ево га кућ'.

А онај учтељ сечујски што ј' купио наш тал, ни он није мого изаћ' са Јаником па му прода. И тако Јаники остане цијела воденица. А њему је ишло, јелда, ратно доба па ко је за живот томе је ишло. А он је био тако..., и крао је, и шверцово, и свашта.

Мом оцу на крају остане шест хиљада форинти па да је дошо раније кући из Новог Сада, мого је купит вршаћу машину. Ал још није дошо кући па је и то пропало. Моро је почет све из почетка. Наново Јово.

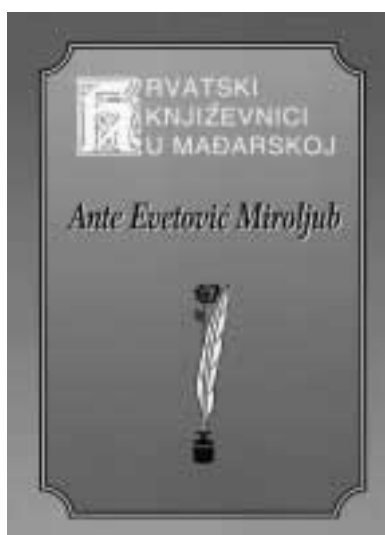
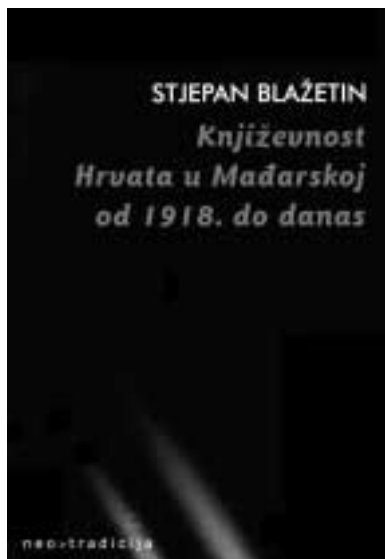
STJEPAN LUKAČ

Riječ/i, Rič/i, Reč/i – ostalo je mukla tišina

Devedesete su definitivno iza nas. Ovo burno desetljeće brisalo je sa scene političko jednomlje a mi danas pomalo melankolično prizivamo svakojake duhove. Sâm sam vjerovao, barem jedno vrijeme, da će ova naša manjinska sredina postati otvorenija, hrabrija, jednom riječju da ćemo nakon tranzicijskih porođajnih bolova i mi krenuti prema izgradnji vlastite kolektivne i individualne «građanske» (citoyen) autonomije. Naš «tisućljetni» san. Sve je to bacanje riječi u vjetar. Ništa od toga – ostala je mukla tišina. Zasada.

A što je sa *Riječju*ima? Mi mađarski Hrvati koji smo ranije prilično dugo boravili «u jednom gnijezdu» (Mažuranić) s mađarskim Srbima nakon pomalo grotesknih svađa krenuli smo vlastitim putem – Srbi isto tako. Sjećam se hrvatsko-srpske performanse u budimpeštanskoj PECSI tamo negdje sredinom devedesetih kada je nekolicina nas «hrabro» demonstrirala da se ne ljutimo jedan na drugoga. Priznajem, nismo bili dovoljno borbeni (ili ratoborni?), pa mi je bivši školski drug čak i prigovarao zbog te «mlitavosti».

Devedesete su definitivno iza nas. Ovo politički burno desetljeće u književnosti mađarskih Hrvata obilježilo je nekoliko knjiga, javljanje dvije nove autorice te projekt koji se zvaše *Riječ*. Meni je ipak do toga projekta stalo najviše, pa ću mu u ovome kratkome napisu posvetiti i najviše pozornosti. Javljanje *Riječi* koncem 1996. godine – to se sada već točno vidi – predstavlja pravu prekretnicu u razvoju književnosti mađarskih Hrvata. Po mome čvrstome uvjerenju u nas je postmiloševićevsko¹ razdoblje trajalo sve do javljanja *Riječi*. Djela koja su bila tiskana od kraja osamdesetih i do sredine devedesetih izlaze neposredno upravo iz njegove očinske (materinske – hahaha) literarno-kritičarske paradigme (Dragomir Dujmov – Stjepan Blažetin: *Generacijska antologija*, 1991., Ladislav Gujaš: *Dodir vremena/Az idő érintése*, 1992.). Jedini je izuzetak možda Matilda Bölcs (*Jantarska ciesta*, 1992.) koju smatram našom najintelektualnijom pjesnikinjom. Inače mi se čini da je prva polovica devedesetih bila prilično slaba. Naši pjesnici koje je P. Milošević istresao iz svoje «kabanice» ostali su

bez te očinske/materinske potpore koju će kasnije nadoknaditi upravo prije spomenuti Stjepan Blažetin kao danas neprijeporno najkompetentniji ekspert za književnost mađarskih Hrvata (*Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*. Osijek, 1998.).

Nekoliko nas nezadovoljnih općim mrtvilom koje je vladalo sredinom devedesetih odlučismo tiskati prvi samostalni časopis mađarskih Hrvata (nakon zajedničkog *Nevena* i *Glasa*). Inicijativa je bila apsolutno privatna, prema tome i sve posljedice toga projekta su postale «privatna stvar». Uostalom tako se i gledalo na časopis. Tromjesečnik je izlazio od 1996. do 1999. godine i ugledala su svjetlo dana 9 brojeva. Nakana je bila urednika (S. Blažetin, M. Bölcs, Š. Horvat, S. Lukač, D. Šokčević) stvoriti časopis otvorenog tipa. Već i sama struktura je zapravo jamčila permanentno izlaženje. Uostalom, znaju svi iskusniji urednici da je stabilnost strukture jednoga časopisa od životnoga značaja. Najvažnije su rubrike bile slijedeće: intervjui sa znamenitijim mađarskim kroatistima, književna djela domaćih autora, prijevod iz mađarske suvremene književnosti, znanstvene studije o hrvatsko-mađarskim književnim i povijesnim vezama, kraći prikazi i kritike o svježim domaćim književnim djelima. Svaki smo broj ilustrirali likovno umjetničkim djelima (fotografije, crteži, slike) naših umjetnika koje smo i esejistički predstavili čitateljima. Sada već iz neke «povijesne» perspektive s pravom možemo biti ponosni na razgovor s pokojnim profesorom Lászlóm Hadrovicsom koji je za *Riječ* dao svoj posljednji intervju, a pored njega govorili su o svom životu i znanstvenom radu među inim István Nyomárkay, István Lőkös i István Fried. Svi su intervjui „popraćeni” i njihovim bibliografijama koje mogu biti vrlo korisne čak i za znanstvenike. U prevođenju mađarske književnosti

(Esterházy, Pilinszky, Petőcz, Petri, Radnóti, Weöres, Tandori) kalili su se prije svega naši domaći prevoditelji koji će ovdje stečena iskustva iskoristiti u angažiranju sama sebe na hrvatskoj prevoditeljskoj sceni. Tako će S. Blažetin objaviti u Hrvatskoj zbirku Radnótijevih pjesama i prijevod Esterházyjeva romana *Žena*, a autor ovoga napisa sudjelovati pri sastavljanju antologije o mađarskoj kratkoj priči u izdanju renomiranog zagrebačkog časopisa *Quorum* te kod objavljivanja antologije hrvatskog suvremenog pjesništva na mađarskom jeziku. Kako sam od

početka do kraja bio tijesno povezan s časopisom, moje je viđenje *Riječi* krajnje emotivno, prema tomu pristrano, no svakako smatram bitnim rezultatom da su oko časopisa okupljeni ljudi definitivno zauzeli poziciju koja bi i inače morala njima pripadati prema logici stvari: posredništvo između mađarske i hrvatske književnosti. Književnost je mađarskih Hrvata zahvaljujući upravo izlaženju *Riječi* stupila u svoje odraslo doba. Ukoričio sam sve brojeve časopisa, pa se i tako jasno vidi da je tih oko 1000 stranica intelektualnoga napora mađarskih Hrvata omašna i kvalitetna produkcija. Vjerovao sam da će naše samoupravne strukture shvatiti značaj časopisa i ponuditi mogućnost profesionalnog djelovanja, a to se nije obistinilo. Nakon ozbiljnijih razgovora i pregovora sa spomenutim strukturama definitivno sam odustao od nastavljanja «projekta». Međutim nešto se ipak dogodilo, od kraja 2002. godine izlaze *Pogledi*, časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj. Ali to je nova, zasebna priča.

U drugoj polovici devedesetih javljaju se samostalnim zbirka naša starija književnici Mariko Dekić (*S bačvanske ravnice*, 1997., *Mirisi vrbika*, 2001.) i prije dvije godine preminuli Stjepan Blažetin (*Korenje*, *dramski tekstovi*, 1998., *Suncu u oči*, 2001.). Nekad glasni, čak gromoglasni pjesnici postupno su se povukli u privatne sfere. Od zrelijih pjesnikinja Jolanka je Tišler obelodanila dvojezičnu zbirku (*V zrcalu rođice/Szivárnyitükörben*, 1998.). Kao prevoditelj njezinih pjesama na mađarski jezik nisam uočio bitne pomake u njezinom lirskom opusu. Jedino što je neprijeporno nazočno kod nje a i kod ostalih naših pjesnika (i kod M. Dekića), to je želja za afirmacijom putem prijevoda vlastitih djela na mađarskoj književnoj sceni. Svojim haiku pjesmama nas je iznenadila pjesnikinja zrelijih godina Katarina Gubinski-Takač (*Dragoljubi i krizanteme/Sarkantyúkák és krizantémok*, 2000.) koju smo ranije upoznali kao spisateljicu priča za djecu. Budući da sam prevoditelj bio opet ja, mogu posvjedočiti da se ne radi o književnoj avanturi dokone dame (plave čarape) na neznano područje, nego o temeljitom i iskrenom zanimanju za egzotiku. Od mlađih pjesnikinja valja spomenuti Timeu Horvat koja je objavila zbirku pod naslovom *Ako nisi ti* (1999.). Proznu je produkciju obogatio dječjim romanom nedavno preminuli gradišćanski pisac Ivan Horvat (*Židanski dičaki*, 2001.). U posthumnoj zbirci pjesama Đuse Šimare Pužarova *Još uvijek snivam* (2001.) nalazimo šest novih ranije neobjavljenih pjesama.

Svakako treba istaći književno povijesnu djelatnost braće Mandić (Marin i Živko) koji su pokrenuli ediciju *Hrvatski književnici u Mađarskoj*. U okviru ove edicije objavljena su djela koja predstavljaju bogatu riznicu bačvanske kulturne prošlosti i djelatnost znamenitih hrvatskih muževa (Mišo Jelić, Ivan Antunović i Ante Evetović Miroљub).

Nakon letimičnog i vrlo površnog pregleda literarne produkcije mađarskih Hrvata u devedesetim godinama nazire se bitan pomak u kolektivnoj i individualnoj afirmaciji književnika. Dok je s jedne strane sve odlučnije i sve glasnije izražena želja da se uspostavi kako tako normalna komunikacija sa matičnom i većinskom (mađarskom) književnošću, s druge strane institucionalna organiziranost same književnosti ostala je na primitivnoj razini. Tri-četiri godine postojanja *Riječi* nisu bile dostatne za normalizaciju književnih prilika, stoga su mnogi vrlo talentirani pjesnici (Anica Ralboszky, Stevan Ilaš), koji su se redovito javljali u časopisu, ostali bez svoje prve samostalne zbirke. Veliko je pitanje, da li će zaslugom *Pogleda* nakon *Riječi* kod mađarskih Hrvata ipak progovoriti mukla tišina.

¹ Izraz nije ironičan! Radi se o sprskome književniku i književnome kritičaru Petru Miloševiću – ovaj je prikaz pisan na njegovu izrazitu želju – koji je osamdesetih igrao ključnu ulogu u afirmaciji mlađe generacije hrvatskih i srpskih književnika. Zahvaljujući njegovoj kritičarskoj djelatnosti i borbenosti modernističko-avangardna će strujanja postati «legitimna», i utrti će put nekim spontanim postmodernističkim nastojanjima.

INTERVJU INTERVJU INTERVJU INTERVJU INTERVJU INTERVJU INTERVJU INTERVJU INT

Među članovima uređivačkog odbora „Nevena“ pominješ se kao „predsednik“.

Od trećeg broja (maj 1984) uređivački odbor je „izašao iz anonimnosti“ i od tada „Neven“ potpisuju ravnopravno svih šest članova. Ovaj uređivački odbor je praktično priredio i prva dva broja „Nevena“ (decembar 1982 i novembar 1983; drugi broj se pojavio za 9. Kongres DSJS-a), međutim baš tim unekoliko samo simboličnim „izlaskom iz anonimnosti“ mislim da je uređivački kolektiv „Nevena“ postao unekoliko autonomniji u odnosu na redakciju matičnog lista „Narodnih novina“, čiji je glavni urednik razumljivo i odgovorni urednik našeg priloga za kulturu, književnost i umetnost. Odmah da dodam: taj naš uređivački odbor se formirao na moguć najdemokratskiji način, pre svega na veoma prijateljski poziv drugova iz Demokratskog saveza Južnih Slovena, odnosno na poziv glavnog urednika „Narodnih novina“ Marka Markovića. „Uloge“ su u odboru podeljene prema afinitetu članova. O svemu rešavamo zajednički, rukopise pročitaju najmanje po dva člana uredništva, i o sadržaju pojedinih brojeva se prethodno dogovorimo. Meni je predloženo da budem predsednik uređivačkog odbora — to je bila kolektivna želja članova uredništva, a prihvatanje ovog posla smatram i poverenjem, i obavezom, i odgovornošću.

Koji su bili po tebi uslovi pokretanja „Nevena“, bolje reći šta je nametnulo potrebu da se on pokrene?

Ideja, želja, a i potreba uopšte nije bila nova da naši književni stvaraoci dobiju konačno svoje glasilo. Strane i obim „Narodnih novina“, bilo kako da je naš nedeljnik bio „otvoren“ za književnost i kulturu, više nisu mogli da zadovolje ni realne želje, ni potrebe. Dugo godina smo nastojavali da naši pisci dobiju godišnjak (almanah). Posle se rodila dobra ideja da „Narodne novine“ dobiju poseban prilog za književnost i kulturu, koji ne bi opterećivao list, a izlazio bi povremeno. Tako se prvi broj pojavio decembra 1982 godine. Valjalo bi, međutim, naglasiti da smo ovde, u ovom našem užem prostoru oduvek imali svoje književne listove, časopise, almanah. Srbi su od 1824—1864 godine imali u Budimu „Letopis“, koji je izdavala Matica srpska, ili „Magazin za hudožestvo, knjižestvo i modu“ u Pešti (1838—1839),

Pitamo Stojana Vujičića „NEVEN“ — KONTINUITET PISANE REČI

mnoge almanah, za naše Hrvate Ivan Antunović je u Kaloči izdavao „Bunjevačku i šokačku vilu“ (1870—1876), u Baji, odnosno Kačmaru je pokrenuo i izdavao Mijo Mandić „Neven“, koji se (posle u Subotici) s prekidima veoma dugo održao (1884—1941). Dakle pokretanje priloga za književnost je značilo i produžavanje tradicije izdavanja takvih naših glasila ovde kod nas. I nije slučajno da smo prilogu dali baš naslov „Neven“: i u zaglavlju smo grafički preuzeli naslov, koji ima i određeno simbolično značenje. Dakle pokretanje „Nevena“ je unekoliko i održavanje tradicije, ili i njen prirodni produžetak.

Šta znači po tvom shvatanju „održavanje tradicije“?

Tradicija za mene nikada nije značila tradicionalizam! Decenijama se bavim izučavanjem prošlosti i „starina“, kako se to u prošlom stoleću govorilo, pa imam izuzetnog poštovanja za „baštinu“. Ali tradicija za mene znači i predstavlja pre svega *kontinuitet*. I „Neven“ Mije Mandića je imao svog prethodnika u hrvatskoj književnosti: to je „Neven“ koji je u vreme apsolutizma izdavala Matica ilirska (1852—1868) u izuzetno teškim i složenim uslovima i u kome su zastupani i Srbi, naprimer naš Bogoboj Atanasković. Pod istim naslovom — „Neven“ — i Zmaj je bio pokrenuo svoj izuzetno čitan i popularan list za mlade, koji je izlazio naizmenice u Novom Sadu i Zagrebu (1880—1903). Sasvim je izvesno, dakle, da se i naš bajski „Neven“ ugledao na svoje prethodnike, kao što smo i mi to učinili posle sto godina. Međutim i ti naši listovi su samo beočuzi u trajanju jedne literature kroz vekove, svejedno kako i gde. Napokon — o tome sada zbog prostora ne možemo da govorimo — naša pisana reč i u ovom našem užem prostoru, u Mađarskoj, ima mnogovekovnu tradiciju i baštinu. A taj kontinuitet znači istovremeno i to da istorija ne počinje sa nama.

Kako shvataš ulogu našeg „Nevena“ i koje su koncepcije uređivačkog odbora?

Pre svega — i oko toga ne može da bude spora — list je

otvoren živim stvaraocima, savremenoj literaturi, tekstovima i delima naših hrvatskih, srpskih i slovenačkih pesnika, prozaista, kritičara, istoričara

književnosti, likovnih stvaraoca — pa i šire. Rado donosimo — ili bismo rado donosili — i prevode, pre svega iz savremene mađarske literature. Time bi „Neven“ još više mogao da bude spona između naših literatura i u širem obimu i značenju. („Neven“ uostalom ima značaja i u tom smislu: nastojavamo da pratimo sva najvažnija zbivanja u kontaktiranju mađarske i jugoslovenske književnosti.) Bilo bi dobro kada bi naš prilog bio i „prozor u svet“. Ali svetsku literaturu donosimo samo u najužem obimu, obeležavajući najvažnije godišnjice i pisce. Mislim da je korisno da smo poslednju stranu posvetili intervjuima. Bilo bi dobro kada bi za to pozvani na ovoj strani o najsuštnijim pitanjima (ne samo naše književnosti) govorili što otvorenije. Prilog ravnopravno štampamo na oba naša pisma i po potrebi na bilo kom dijalektu ili narečju. Žalimo da je slovenačka literatura slabije zastupljena, iako u svakom broju donosimo prvenstveno poeziju na slovenačkom. Čekamo i očekujemo da nam se jave slovenački stvaraoci. Isto tako moglo bi da bude izvesnih opažanja i u pogledu javljanja naših „ljudi od pera“ iz drugih jezičkih oblasti, ali to je posebna tema. „Neven“ bi trebalo da shvati svaki naš čovek koji piše kao otvorenu i ponudenu mogućnost da se javi ili javlja

kao pesnik, ili prozaik, ili u bilo kom žanru. Napokon ovaj list — ili prilog — nije naš (nas, koji ga uređujemo), nego je prvenstveno pokrenut za one koji pišu, koji stvaraju. Mi uređivačke poslove obavljamo sa mnogo razumevanja (jer je književno stvaralaštvo kod nas veoma složen kompleks činilaca) ali i sa dosta „profesionalizma“ u dobrom smislu toga pojma. Napokon nama je ovaj list poveren i mi osećamo određenu odgovornost i za njegov sadržaj, i za njegov nivo, i za njegovo održavanje, nadajmo se trajno. Zamišljamo ga i uređujemo kao zajednički list sve tri naše južnoslovenske narodnosti, u duhu uzajamnosti i bratstva, i — verujem i nadam se — sa dovoljno razumevanja i tolerancije za specifičnosti ponašob i Hrvata, i Srba, i Slovenaca.

Želje i problemi?

Želeo bih kada bi se list trajno održao i kada bi njegovo izdavanje i uređivanje prešlo i na nastupajuće naraštaje. Ukoliko bi se razvio u časopis — zažalio bih da se ugasi kao prilog „Narodnih novina“. Želja mi je da ga mi samo uređujemo — a drugi da ga pišu! Dakle da uzbude što više mladih i nadolazećih pisaca. Naš veliki problem je: obim priloga. Iako će „Neven“ da dobijaju čitaoci četiri puta godišnje, obim pojedinih brojeva ne omogućuje objavljivanje dužih priloga. Mislim da smo naročito u poslednjih pet brojeva formirali i tipografski i grafički sasvim određenu fizionomiju lista.

Obim nas sputava u jednoj veoma važnoj stvari: u revalorizaciji cele naše književne (i kulturne) baštine. Za sada moramo da se zadovoljimo stranama koje posvećujemo književnom stvaralaštvu minulih vremena i prošlih generacija. Trebalo bi veću pažnju posvetiti uopšte savremenoj književnosti našeg jezika. To unekoliko činimo našim kritičkim tekstovima o novim knjigama hrvatskih, slovenačkih i srpskih pisaca, ali to je premalo, jer za objavljivanje nekih njihovih tekstova već nikako nemamo prostora. Napokon: zadatak našeg lista bi bio da obrati pažnju i na određenu društvenu problematiku, sociologiju, sociografiju, aktuelna pitanja iz oblasti kulturne politike i uopšte stvarnosti naše epohe. To će biti verovatno tema za razgovor narednog intervjuja, nadajmo se što skorije.

Razgovarao Petar Milošević

Питамо Маријету Вујичић

О ГОДИНАМА У РИМУ, СА СТОЈАНОМ

У дијаспори, постији свест о малености и затворености, али има и појачане жеље а можда и слуша за даљине и ширине. Стојан Вујичић је несумњиво био оличење тог двократног опредељења. Судбина му је омогућила да своје последње године проведе у Риму, уз своју супругу и литерарну сапутницу Маријету, дугогодишњу уредницу у будимпештанском часопису Нађвилаг, посвећеном светској књижевности. Годину дана после Стојанове смрти питамо Маријету Вујичић како се сећа њихових заједничких путовања и боравака у иностранству.

– Путовања смо одувек сматрали пре свега студијским – било службено, било приватно путовање. Припремали смо се духовно, темељно. Медитерански круг – Грчка, а посебно Хиландар, острва, али ту је и Јадранско приморје, па Кипар, Италија, а изнад свега Света Земља – светиња: извор свега. Хођајући траговима светих апостола, мартира и уметника... Стојан је доживљавао све то истински, и сам по души Медитеранац...

Мора да се у Риму осећао «код куће».

– Боравци у Риму и раније су били упечатљиви: почетком 90-их је одржао предавање на хунгарологији универзитета Сапијенце, а представио се и у оквиру часописа Европски путник чији је био уредник-утемељивац. Затим, када је већ моја каријера узела нови ток у дипломатији, поводом боравка за време мог краћег конзулског службовања у Вечном Граду, откривајући нека места, пајкна му је скренула на поновно ишчитавање омиљених писаца са којима је водио духовни дијалог: ту су пре свега писци-емигранти Растко Петровић, Милош Црњански, Шандор Мараи.

У каквој интелектуалној средини се кретао Стојан у Риму?

– Мађарска Академија у Риму, древне историјске традиције, са библиотеком, и њему је било омиљено место за рад, али и за дружење са колегама, пријатељима из разних институција. Био је од сваког вољен, његова ерудиција, дух је инспирисао и друге.

За годишњицу смрти, фебруара 2003. приређено је у Риму у Мађарској Академији књижевно вече, у препуној сали за конференцију, величанствено... За увод је била пројектована видео-касета са Стојановим интервјуима, а сећања на њега анимирао је директор Академије Ђезе Сабо. Избор из Стојанове прозе и поезије преведен је и на талијански. Часопис Европски путник је заступао сам главни уредник Петер Модош. Ово сећање на Стојана је заправо почетак серије „Европски путници“, парафразирајући наслов часописа. Професор на универзитету Сапијенца у Риму, Предраг Матвејевић, оживео је вишедеценијско познанство с њим

Тренутак на тераси: Via Veneto

преко Крлеже, и сам је прочитао Стојанову песму „Анђеос трубом“, да би публика упознала текст и у оригиналу... Професор на истом универзитету и колега у институту за књижевност, Петер Шаркези је дао леп пано о присутности књижевника који су стварали на српском и на мађарском језику. Професор Марко Јачов је добро познавао Стојанов научни рад, а упознали су се тек касније у Риму.

Којим темама се бавио?

– Црњански... Сећам се како смо већ годинама обоје трагали да нађемо кућу у Риму у којој је становао Црњански. Пошто нам је сам писац дао прецизне координате (Маринети му је био сусед), успели смо коначно да нађемо: неописива радост! Припремајући нови есеј о Црњанском, Стојан је већ радио и документацију: правио је фотографије о кући са балконом, као и о палати где је била канцеларија (пре рата) за штампу... Онда смо тек схватили описане дневне маршруте Црњанског: како од куће прелази мост са анђелима, до Палацо Боргезе...

Годинама је била на тапету исто једна омиљена тема: Његош у Италији, заправо Његош у Риму. Требало је да буде лепа, обимна студија: стога је Стојан помно припремио белешке, са завидном прецизношћу, како је он увек радио на свему: студирао је савремени материјал у библиотеци (исто и у Ватиканској), паралелно је већ израдио и илустрације. Кренули смо дакле Његошевим траговима не само по Риму, већ отпутовали у Напуљ и Помпеје, где су Владуку црногорског примили са великом „грандецом“... а Његош после овог „путешества“ умире.

Али нажалост, и ово је остало торзо. Концепцију те ишчекиване студије само слутим – уистину је само Стојан знао за фрапантни обрт...

Ту се наравно не може заобићи пут мађарског писца Мараија, који је боравио дуго на југу Италије, подуже живео изнад Напуља сурови живот емигранта, вегетирајући

а стварајући у нади да ће се једном штампати па и читати оно што пише... Стојана је много занимао Мараи, пре свега његови дневници, које смо обоје ишчитавали у Риму, а у којима се указује и доста паралела са Црњанским.

Осим бављења с другим писцима, у Риму пише оригиналне текстове.

– „Римски записи“, односно „Записи са Тибра“, како је Стојан сам дао наслов своје будуће књиге – то су рефлексije чији су извори делом актуелна збивања, делом разне мисли или мотиви других мислилаца, стваралаца. Тибар, вечита река, вијуга кроз Вечити Град, дуж обале са древним платанима. Пошто смо у Риму становали непуне две године у згради Мађарске Академије („Палацо Фалкоњери“) у једном од службених апартмана, из прозора нам се пружао поглед пре свега на Тибар, а на другој обали, на брду, на споменик Гарибалдија, а мало подаље на Микеланђелову куполу... Преко реке мост из античких времена... Осим тога, било где закорачимо, налазимо монументалне трагове античке културе и зачетка хришћанства – све ово је неисцрпни извор надахнућа за уметнике, поготово писце.

Стојана је посебно инспирисала даљина. На пример Америка. После дужег периода песничког ћутања, тамо је поново писао песме. Какав је био ваш боравак у Америци?

– Можда се сам никад не би усудио на пут у САД, да није био позван у Колумбус на консултације на Хиландарском пројекту Државног универзитета. Захваљујући мотивацијама као и тим околностима, могли смо мало проширити хоризонте, отићи на Дучићев гроб, дивити се Теслином делу на Нијагари, а у повратку стићи у Вашингтон, где је почивао Растко Петровић, и у Њујорк где нам је прво било посетити кућу где је Барток стварао и умро – близу Карнеги Хола.

Поезија му је за време овог боравака оживнута: у рукопису се на-

лази из тог периода мали, нови циклус песама.

На приватним путовањима по чему сте бирали циљеве?

– Прошлост... где се Стојан изврсно сналазио увек, но иза тога је стајало његово енциклопедијско знање.

Сећам се првог нашег путовања на Запад – када је већ то упоште било некако могуће, средином седамдесетих; кренули смо врло романтично: стопама Доситеја Обрадовића у европском културном кругу; и следили трагове своједобно познате штампарije у Бечу, и путеве штампане српске књиге, литературе. Наравно, било је и других књижевника-узора, али тада смо кренули ентузијастички с циљем да се заправо враћамо у прошлост...

Европски градови су пуни галерија, а Стојана је посебно привлачила ликовна уметност...

– Ликовна уметност је – не само минулих столећа, већ и савремена – увек присутна у Стојановом делу. Рекао је у једном интервјуу: „Волео бих да ми је поезија као слике Шагаловете...“

Нисмо ни пропустили светске галерије са ретроспективним изложбама Шагала, дивили се у лебдећим сценама фреске у куполи париске Опере – сликао је то Шагал почетком 60-их.

Пре три године у Риму је гостовала феноменална изложба таквих мање познатих Шагалових радова као нпр. сценографије позоришта у Витјебску, за које се могло знати само са ретких репродукција, али наравно нисмо никада могли видети, као и огромна колекција графика пре свега на теме Старог завета. Незаборавни материјал из преборава фонда Русије...

У Паризу задњих година смо често посетили и галерије познатика-уметника, као Величковић, Омчикус, Љуба Поповић.

У културним центрима света – не бих никако изоставила ни наше суседне земље, а ни Сускву – Стојан се кретао увек суверено, зналачки и припремљено.

Све оно што су путовања пружила, на стваралаштво је свакако од неизмерног значаја.

Нажалост не можемо заобићи питање књижевне заоставштине, рукописа.

– Нажалост, доста тема што је припремљено на српском, задњих година није имао прилике да објави...

На поезији је радио врло концентрисано, сведоче о томе верзије у рукописима, напомене, белешке, исправке.

Волела бих да преостали рукописи достојно сређено, а по могућности штампано у његовом духу сведоче прерано прекинути живот, донекле употпуњујући опус градитеља мостова... као и многостраног, непоколебљивог и креативног ствараоца, мислиоца на овом нашем тлу.

Разговарао Петар Милошевић